

CAT 1

Kategorija 1: Samo za uništenje

CAT 2

Kategorija 2: Nije za ishranu životinja; stajnjak

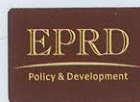
CAT 3

Kategorija 3: Nije za ishranu ljudi

OPŠTE SMJERNICE ZA UPRAVLJANJE NUSPROIZVODIMA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA I ŽIVOTINJSKIM OTPADOM

Ovaj projekat finansira EU

Projekat implementira
EPRD konzorcijum

Implementira: konzorcij koji predvodi EPRD

Čekaluša 52, 71000 Sarajevo
Tel: +387 (0) 33 556856
Fax: +387 (0) 33 556855
E-mail: n.hadzialic@eprd.pl

Ovaj projekt finansira Evropska unija

Evropska komisija je izvršni organ EU.

„Evropska unija se sastoji od 28 država članica koje su odlučile da postepeno povežu svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno, tokom perioda proširenja od 50 godina, one su izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja održavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija je posvećena razmjeni svojih dostignuća i vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica“.

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije.
Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost EPRD-a
i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

**OPŠTE SMJERNICE ZA UPRAVLJANJE NUSPROIZVODIMA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA I
ŽIVOTINJSKIM OTPADOM**

SADRŽAJ:

I UVOD

II DEFINICIJE/POJMOVNIK

III ZAKONODAVNI OKVIR

**IV OBAVEZE I ODGOVORNOSTI OPERATERA NUSPROIZVODIMA ŽIVOTINJSKOG
PORIJEKLA**

V KATEGORIJE NUSPROIZVODA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

VI SAKUPLJANJE, IDENTIFIKACIJA I TRANSPORT

VII METODE PRERADE

VIII ZAHTJEVI ZA OBJEKTE ZA PRERADU

IX REGISTRACIJA I ODOBRAVANJE OPERATERA NUSPROIZVODIMA

X ZAKOPAVANJE NUSPROIZVODA

XI ZAHTJEVI ZA STOČNA GROBLJA I JAME GROBNICE

XII ZAHTJEVI ZA MEĐUOBJEKTE

XIII OBJEKTI ZA BIOGAS I ZA KOMPOSTIRANJE

XIV POSEBNI ZAHTJEVI ZA TEHNIČKE OBJEKTE I PROIZVODE

XV NUSPROIZVODI U OBJEKTIMA ZA PROIZVODNJU HRANE

XVI NACIONALNE MJERE

XVII ODSUPANJA

XVIII UVOZ NUSPROIZVODA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

XIX IZVOZ NUSPROIZVODA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

XX KORISNI DOKUMENTI, LINKOVI I KONTAKTI

I UVOD

Nusproizvodi životinjskog porijekla su uginule životinje, proizvodi životinjskog porijekla koji nastaju klanjem životinja, preradom mlijeka, ribe, školjkaša, jaja i drugih proizvoda životinjskog porijekla, kao i stajnjak i ostali proizvod i koji nisu namijenjeni za ishranu ljudi.

Nusproizvodi mogu biti sirovima za proizvodnju hrane za životinje, izvor za proizvodnju organskih đubriva, kao i tehničke proizvode, mast, perje, kožu i dr.

Nusproizvodi životinjskog porijekla nastaju klanjem životinja za ishranu ljudi, tokom proizvodnje proizvoda životinjskog porijekla kakvi su meso i mliječni proizvodi i tokom odlaganja mrtvih životinja, kao i provođenja mjera kontrole zaraznih bolesti životinja. Bez obzira na njihov izvor, predstavljaju potencijalni rizik za javno i zdravlje životinja, za okoliš, a posebno u vezi s transmisivnim spongiformnim encefalopatijama (TSEs), zagađenjem dioksidom i zaraznim bolestima koje se brzo i lako šire, kao što su svinjska kuga, afrička svinjska kuga, slinavka i šap i sl., i ostali rizici po zdravlje ljudi i životinja.

Ovaj rizik treba kontrolisati na odgovarajući način, bilo putem usmjeravanja takvih proizvoda na bezbjedne načine odlaganja ili njihovim drugačijim korištenjem, u slučaju da se obezbjeđuje primjena strogih uslova koji svode na minimum pojavu zdravstvenih rizika.

Do sada je EU koristila različite regulative kojima je uređivala pitanja nusproizvoda. Da bi unaprijedila svoje zakonodavstvo kako bi ono postalo jasnije i pristupačnije, uzevši u obzir nove trendove i razvoj nauke, EU je usvojila dvije uredbe koje u potpunosti pokrivaju ovu oblast: Uredba 1069/2009 i njena pripadajuća Uredba EU o primjeni pravila, br. 142/2011. One su posljedica dugog i sveobuhvatnog pregleda koji je provela EU Komisija kako bi procijenila funkcionisanje kontrole nusproizvoda širom EU.

Zato je neophodno da, kako bi se navedeni rizici držali pod kontrolom, da se osigura da se nusproizvodi bezbjedno odlažu ili upotrijebe na adekvatan način, istovremeno poštujući stroge zahtjeve kako bi se rizici po zdravlje sveli na najmanju moguću mjeru.

Pored epidemioloških i epizotoloških razloga, nusproizvodi imaju značaj i za zaštitu okoliša, ekonomsku isplativost, međunarodnu trgovinu i pristupanje EU.

S aspekta zaštite okoliša, uginule životinje i drugi nusproizvodi su i zagađivači, jer se pod uticajem atmosferskih faktora brzo se razgrađuju uz stvaranje gasova (amonijak, sumporvodonič, merkaptan) i drugih produkata raspadanja (masne kiseline, aromatične kiseline) i na taj način zagađuju okoliš (vazduh, zemljište, vodu). S obzirom da predstavljaju organski materijal, postaju pogodno tlo za razmnožavanje štetočina i pasa lualica, koji dalje mogu dovesti do širenja bolesti na druga područja, gdje naročit rizik predstavlja mogućnost prenošenja zaraze - slinavka i šap, klasična kuga svinja i bolest kvrgave kože.

Jedan od elemenata za uklanjanje nusproizvoda je i ekonomski efekat, jer se mogu preraditi dalje i osigurati dodatnu dobit. Ako se uzme u obzir zaštita zdravlja ljudi i životinja, zaštita okoliša i ekonomski faktor, shvata se višestruki i kompleksni značaj pravilnog i organizovanog sakupljanja i uklanjanja nusproizvoda životinjskog porijekla.

Nusproizvodi životinjskog porijekla koji nisu namijenjeni za ishranu ljudi određeni su zakonodavstvom BiH i na osnovu ovog propisa su kategorisani u odnosu na postojeće rizik.

Usklađivanje s propisima Evropske unije i njihovo sprovođenje u sektoru poslovanja nusproizvodima je veoma zahtjevan i dugotrajan proces i predstavlja ključni dio priprema za preuzimanje obaveza koje donosi članstvo u EU.

Propisane mjere primjenjuju se u zavisnosti od kategorije nusproizvoda i odnose se na proizvodnju, sakupljanje, transport, skladištenje, upotrebu i zbrinjavanje.

Uzimajući u obzir složeno zakonodavstvo iz ove oblasti pripremljen je ovaj vodič, koji ima za cilj da pruži smjernice o tome kako da se zainteresovane strane pridržavaju i implementiraju zakonske odredbe, kako na teritoriji BiH, tako i tokom prometa s EU i drugim zemaljama.

Vodič objašnjava različite kategorije nusproizvoda nastalih od životinja, kako ih treba koristiti ili uništiti, gdje i koji je to bezbjedan način, kako ne bi predstavljali rizik po zdravlje ljudi i životinja.

II DEFINICIJE/POJMOVNIK

Za potrebe ovog Vodiča, koriste se sledeći izrazi:

- a. *Nusproizvodi* jesu cijelo tijelo ili dijelovi tijela životinja, ili proizvodi životinjskog porijekla ili drugi proizvodi dobijeni od životinja koji nisu namijenjeni za ishranu ljudi, uključujući jajne ćelije, embrione i sjeme (koji nisu namijenjeni za razmnožavanje).
- b. *Dobiveni proizvodi* jesu proizvodi dobijeni putem jednog ili više postupaka obrade, transformacije ili faze prerade nusproizvoda životinjskog porijekla.
- c. *Operater* jeste fizičko ili pravno lice koje ima stvarnu kontrolu nad nusproizvodima životinjskog porijekla ili dobijenim proizvodom, uključujući prevoznike, trgovce i korisnike.
- d. *Početna tačka* jesu proizvodi životinjskog porijekla koji su isključeni iz lanca hrane ljudi, odlukom koju je donio subjekat.
- e. *Nusproizvodi po izboru operatera* jesu proizvodi životinjskog porijekla koji su bili nusproizvod, ali su namijenjeni izvozu na druga tržišta gdje predstavljaju hranu za ljude.
- f. *Kategorizacija nusproizvoda* jeste svrstavanje nusproizvoda u kategoriju 1, 2 ili 3 u odnosu na stepen rizika po zdravlje ljudi ili zdravlje životinja.
- g. *Jestivi dobiveni nusproizvodi* jesu proizvodi koji, iako tehnički ispunjavaju kriterijume za ishranu ljudi, jer potiču od životinja koje su prošle ante i postmortem pregled, nisu pogodne za ishranu ljudi u njihovom neprerađenom stanju.
- h. *Sljedivost* jeste postupak kojim operateri osiguravaju praćenje nusproizvoda i dobijenih proizvoda u svim fazama lanca proizvodnje, upotrebe i odlaganja.
- i. *Divlja životinja* jeste bilo koja životinja koju ne uzgaja čovjek.
- j. *Kućni ljubimac* jeste bilo koja životinjska vrsta o kojoj se brine i koju drži čovjek za namjene različite od ishrane i poljoprivrednih namjena;
- k. *Akvakultura* jesu životinje u svim fazama razvoja, uključujući ikru i mliječ, koja se uzgaja u uzgajalištu ili u području uzgoja mekušaca, uključujući sve akvatične životinje iz prirode koje su namijenjene unošenju u uzgajalište ili područje za uzgoj mekušaca (ribe iz nadrazreda *Agnatha* i razreda *Chondrichthyes* i *Osteichthyes*; mekušci koji pripadaju redu *Mollusca*, rakovi koji pripadaju podredu *Crustacea*)
- l. *Operater nusproizvodima* jeste fizičko ili pravno lice koje postupa sa nusproizvodom životinjskog porijekla ili prerađenim proizvodom, uključujući prevoznike, trgovce i korisnike;
- m. *Korisnik* jeste fizičko ili pravno lice koja koristi nusproizvode životinjskog porijekla i od njih dobivene proizvode za posebnu prehranu životinja, istraživanje ili za druge posebne namjene;

- n. *Objekt* jeste bilo koje mjesto na kojem se odvija bilo koja radnja koja uključuje postupanje s nusproizvodima životinjskog porijekla ili od njih dobivenih proizvoda, osim ribarskog plovila;
- o. *Stavljanje na tržište/u promet* jeste bilo koja radnja čija je svrha prodaja nusproizvoda životinjskog porijekla ili od njih dobivenih proizvoda trećoj strani ili bilo koji drugi plaćeni ili besplatni oblik snadbjevanja ili skaldištenja za treću stranu.
- p. *Transmisivne spongiformne encefalopatije (TSE)* jesu grupa progresivnih priona koje izazivaju encefalopatije kod životinja i ljudi.
- q. *Specifični rizični material* jeste rizični materijal kao što je lobanja, uključujući mozak i oči, tonzile i kičmena moždina goveda starijih od 12 mjeseci, crijeva od dvanaestopalačnog do rektuma goveda svih dobnih kategorija, lobanja uključujući mozak i oči, tonzile i kičmena moždina ovaca i koza starijih od 12 mjeseci ili koje imaju trajni sjekutić probijen kroz desni, te slezina ovaca i koza svih dobnih kategorija, cijela glava (isključujući jezik), uključujući mozak, oči, ganglije trigeminusa i tonzile; timus, slezina i kičmena moždina goveda starijih od šest mjeseci, crijeva od dvanaestopalačnog do rektuma životinja svih starosnih kategorija, karlica, uključujući i dorzalni korijen ganglija, goveda starijih od trideset mjeseci, lobanja uključujući mozak i oči, tonzile, kičmenu moždinu ovaca i koza starijih od dvanaest mjeseci ili koje imaju trajni sjekutić probijen kroz desni, te slezina ovaca i koza svih dobnih kategorija.
- r. *Sterilizacija pod pritiskom* jeste prerada nusproizvoda životinjskog porijekla nakon smanjenja čestica do veličine od 50 mm, na temperaturi u centru većoj od 133°C tokom najmanje 20 minuta bez prekida, pri apsolutnom pritisku od najmanje 3 bara;
- s. *Stajsko đubrivo* jeste izmet i/ili mokraća životinja iz uzgoja osim ribe iz uzgoja, sa steljom ili bez stelje;
- t. *Odobreno odlagalište* jeste mjesto namijenjeno odlaganju nusproizvoda na površinu ili pod zemlju za koje je izdata dozvola u skladu sa posebnim propisom.
- u. *Organsko đubrivo i poboljšivači tla* jesu materijali životinjskog porijekla koji se koriste za održavanje ili unaprjeđivanje hranjivosti, fizičkih i hemijskih svojstava te biološke aktivnosti tla za bilje, samostalno ili zajedno;
- v. *Udaljeno područje* jeste područje u kojem je životinjska populacija toliko mala, a objekti za odlaganje su toliko udaljeni da bi organizacija potrebna za sakupljanje i prevoz nusproizvoda životinjskog porijekla bila neprihvatljivo teška u odnosu na odlaganje na licu mjesta;
- w. *Mulj iz centrifuge ili separatora* jeste materijal sakupljen kao nusproizvod nakon pročišćivanja sirovog mlijeka i odvajanja obranog mlijeka i vrhnja iz sirovog mlijeka

III ZAKONODAVNI OKVIR

1. Pravila i legislativa koja se primenjuje u sakupljanju, preradi i uništavanju nusproizvoda životinjskog porijekla
 - 1.1 Lista propisa kojim se reguliše oblast sakupljanja, prerade i uništavanje nusproizvoda životinjskog porijekla u Bosni i Hercegovini:

Bosna i Hercegovina

	Naziv	Službeni glasnik
--	-------	------------------

1.	Zakon o veterinarstvu Bosne i Hercegovine	„Službeni glasnik BiH“ br. 34 od 22.11.2002.
2.	Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja	„Službeni glasnik BiH“ br. 25/09 od 31.03.2009.
3.	Odluka o zabrani upotrebe proteina porijeklom od preživara (osim mlijeka i mliječnih prerađevina) u ishrani preživara	„Službeni glasnik BiH“ br. 26/02 od 17.09.2002.
4.	Odluka o zaraznim bolestima životinja	„Službeni glasnik BiH“ br. 44/03 od 31.12.2003.
5.	Pravilnik o mjerama za kontrolu i iskorjenjivanje bolesti plavog jezika	„Službeni glasnik BiH“ br. 38/10 od 10.05.2010.
6.	Pravilnik o statusu država ili regija u odnosu na bovinu spongioformnu encefalopatiju	„Službeni glasnik BiH“ br. 80/10, 55/12, 86/12 i 98/14 od 22.12.2014.
7.	Odluka o nusproizvodima životinjskog porijekla i njihovim proizvodima koji nisu namijenjeni ishrani ljudi	„Službeni glasnik BiH“ br. 19/11 od 15.03.2011.
8.	Pravilnik kojim se utvrđuju mjere za sprečavanje, kontrolu i iskorjenjivanje transmisivnih spongioformnih encefalopatija	„Službeni glasnik BiH“ br. 25/11 od 04.04.2011., 20/13 od 18.03.2013. i 70/14 od 04.09.2014.
9.	Pravilnik o dobijenim garancijama za gazdinstva u odnosu na transmisivne spongioformne encefalopatije	„Službeni glasnik BiH“ br. 6/12 od 24.01.2012.
10.	Pravilnik o uslovima uvoza i provoza živih životinja, sirovina, proizvoda i nusproizvoda životinjskog porijekla, veterinarskih lijekova i hrane za životinje u Bosnu i Hercegovinu	„Službeni glasnik BiH“ br. 57/12
11.	Pravilnik o organizaciji službenih kontrola proizvoda životinjskog porijekla namijenjenih ishrani ljudi	„Službeni glasnik BiH“ br. 103/12
12.	Pravilnik o higijeni hrane životinjskog porijekla	„Službeni glasnik BiH“ br. 103/12, 28/14 i 87/15
13.	Odluka o zabrani uvoza određenih pošiljki radi sprječavanja unošenja u Bosnu i Hercegovinu transmisivnih spongioformnih encefalopatija	„Službeni glasnik BiH“ br. 4/13
14.	Pravilnik o utvrđivanju veterinarska-zdravstvenih uslova za odlaganje, korišćenje, sakupljanje, prevoz, identifikaciju i sljedivost, registraciju i odobravanje pogona, stavljanje na tržište, uvoz, tranzit i izvoz nusproizvoda životinjskog porijekla i njihovih proizvoda koji nisu namijenjeni ishrani ljudi	„Službeni glasnik BiH“ br. 30/12
15.	Pravilnik o higijeni hrane	„Službeni glasnik BiH“ br. 4/13
16.	Odluka o usvajanju Strategije nadziranja spongioformne encefalopatije goveda	„Službeni glasnik BiH“ br. 4/13

17.	Pravilnik o službenim kontrolama koje se provode radi verifikacije postupanja u skladu s odredbama propisa o hrani i hrani za životinje te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja	„Službeni glasnik BiH“ br. 5/13
-----	---	------------------------------------

Federacija Bosne i Hercegovine

	Naziv	Službeni glasnik
1.	Zakon o veterinarstvu Federacije Bosne i Hercegovine	Službene novine Federacije BiH, br. 46/00
2.	Federalni plan za upravljanje otpadom za period 2012-2017.godine	

Republika Srpska

1.	Zakon o nusproizvodima životinjskog porijekla	„Službeni glasnik RS“ br. 60/13
2.	Zakon o inspekcijama u Republici Srpskoj	„Službeni glasnik RS“ br. 74/10
3.	Zakon o veterinarstvu Republike Srpske	„Službeni glasnik RS“ br. 42/08

2.1 Lista propisa kojim se reguliše oblast sakupljanja, prerade i uništavanja nusproizvoda životinjskog porijekla u Evropskoj uniji

	NAZIV PROPISA EVROPSKE UNIJE
1.	Uredba (EZ) br. 1069/2009 Evropskog parlamenta i Vijeća od 21.10.2009. godine o utvrđivanju zdravstvenih pravila za nusproizvode životinjskog porijekla i od njih dobivene proizvode koji nisu namijenjeni ishrani ljudi te o stavljanju izvan snage Uredbe (EZ) br. 17 74/2002 (Uredba o nusproizvodima životinjskog porijekla)
2.	Uredba (EU) br. 142/2011 od 25.02.2011.godine o provedbi Uredbe (EK) br. 1069/2009 Evropskog parlamenta i Vijeća o utvrđivanju zdravstvenih pravila za nusproizvode životinjskog porijekla i od njih dobivene proizvode koji nisu namijenjeni ishrani ljudi i o provedbi Direktive vijeća 97/78/EC u pogledu određenih uzoraka i predmeta koji su oslobođeni veterinarskih pregleda na granici na osnovu te direktive
3.	Uredba (EZ) br. 999/2001 Evropskog parlamenta i Vijeća od 22. 05. 2001.godine o utvrđivanju pravila za sprječavanje, kontrolu i iskorjenjivanje određenih transmisivnih spongiformnih encefalopatija
4.	Uredba (EZ) br. 882/2004 Evropskog parlamenta i Vijeća od 29. 04. 2004. godine o službenim kontrolama koje se sprovode radi provjeravanja poštovanja propisa o hrani i hrani za životinje te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja
5.	Direktiva 2008/98/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. 11. 2008. godine o otpadu i stavljanju izvan snage određenih direktiva

17.	Pravilnik o službenim kontrolama koje se provode radi verifikacije postupanja u skladu s odredbama propisa o hrani i hrani za životinje te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja	„Službeni glasnik BiH“ br. 5/13
-----	---	---------------------------------

Federacija Bosne i Hercegovine

	Naziv	Službeni glasnik
1.	Zakon o veterinarstvu Federacije Bosne i Hercegovine	Službene novine Federacije BiH, br. 46/00
2.	Federalni plan za upravljanje otpadom za period 2012-2017.godine	

Republika Srpska

1.	Zakon o nusproizvodima životinjskog porijekla	„Službeni glasnik RS“ br. 60/13
2.	Zakon o inspekcijama u Republici Srpskoj	„Službeni glasnik RS“ br. 74/10
3.	Zakon o veterinarstvu Republike Srpske	„Službeni glasnik RS“ br. 42/08

2.1 Lista propisa kojim se reguliše oblast sakupljanja, prerade i uništavanja nusproizvoda životinjskog porijekla u Evropskoj uniji

	NAZIV PROPISA EVROPSKE UNIJE
1.	Uredba (EZ) br. 1069/2009 Evropskog parlamenta i Vijeća od 21.10.2009. godine o utvrđivanju zdravstvenih pravila za nusproizvode životinjskog porijekla i od njih dobivene proizvode koji nisu namijenjeni ishrani ljudi te o stavljanju izvan snage Uredbe (EZ) br. 1774/2002 (Uredba o nusproizvodima životinjskog porijekla)
2.	Uredba (EU) br. 142/2011 od 25.02.2011.godine o provedbi Uredbe (EK) br. 1069/2009 Evropskog parlamenta i Vijeća o utvrđivanju zdravstvenih pravila za nusproizvode životinjskog porijekla i od njih dobivene proizvode koji nisu namijenjeni ishrani ljudi i o provedbi Direktive vijeća 97/78/EC u pogledu određenih uzoraka i predmeta koji su oslobođeni veterinarskih pregleda na granici na osnovu te direktive
3.	Uredba (EZ) br. 999/2001 Evropskog parlamenta i Vijeća od 22. 05. 2001.godine o utvrđivanju pravila za sprječavanje, kontrolu i iskorjenjivanje određenih transmisivnih spongiformnih encefalopatija
4.	Uredba (EZ) br. 882/2004 Evropskog parlamenta i Vijeća od 29. 04. 2004. godine o službenim kontrolama koje se sprovode radi provjeravanja poštovanja propisa o hrani i hrani za životinje te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja
5.	Direktiva 2008/98/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. 11. 2008. godine o otpadu i stavljanju izvan snage određenih direktiva

Uredba EK, br. 1069/2009 postavlja pravila za zaštitu javnog zdravlja i zdravlja životinja, u pogledu nusproizvoda i proizvoda proisteklih iz njih. Uredba određuje okolnosti pod kojima se vrši odlaganje nusproizvoda kako bi se spriječilo širenje rizika po zdravlje ljudi i životinja. Osim toga, Uredba posebno navodi uslove pod kojima se nusproizvod može koristiti za primjenu u ishrani životinja i u ostale svrhe, kakve su kozmetika, medicinski proizvodi i tehnička primjena. Takođe, Uredba navodi obaveze strana koje upravljaju nusproizvodima u okviru objekata koje su predmet službenih kontrola.

Ovim EU propisom utvrđeni su zahtjevi prerade, higijenski uslovi i forma za dokumentovanje dokaza koji moraju pratiti pošiljke nusproizvoda i od njih nastalih proizvoda za potrebe sljedivosti. Detaljna pravila za korištenje i raspolaganje nusproizvodima u ovoj Uredbi bi trebala biti utvrđena s obzirom na ostvarenje ciljeva, posebno održivog korištenja životinjskih materijala, te visoki nivo zaštite zdravlja ljudi i životinja u Evropskoj uniji.

Uredba uvodi koncept „početne i krajnje tačke” u proizvodnji nusproizvoda, nakon koje prerađeni proizvodi više nisu predmet ove Uredbe, jer se smatra da su potencijalni rizici otklonjeni. Izuzimanjem određenih gotovih proizvoda kakvi su kozmetički proizvodi, medicinski uređaji i set za “in vitro” oplodnju, iz djelokruga Uredbe, smanjuje se opterećenje na operatore, npr. u vezi sa obilježavanjem i vođenjem evidencije.

Uredba propisuje zahtjeve za prikupljanje i identifikaciju nusproizvoda. Nusproizvodi se moraju trenutno prikupljati, identifikovati i odlagati, kako bi se spriječili rizici po javno i veterinarsko zdravlje.

Uredba određuje uspostavljanje sistema registracije i odobravanja objekata koji se bave sakupljanjem i preradom nusproizvoda.

U okviru Uredbe EK, br.1069/2009, nusproizvod može potpadati pod jednu od tri kategorije. Tretiranje i korištenje ABP-a je regulisano u svakoj od kategoriji, koje će detaljno biti obrađene u ovom Vodiču.

Uredba EU, br. 142/2011 predstavlja implementirajuće korake za primjenu Uredbe EK, br. 1069/2009 i utvrđuje sljedeće:

- Opšte zahtjeve za spaljivanje i kospaljivanje
- Zahtjeve za prerađivačka postrojenja i određene druge objekte
- Higijenske i prerađivačke zahtjeve
- Higijenske zahtjeve primjenjive na objekte koje proizvode biogas i kompost
- Posebna pravila za istraživanje, identifikaciju, prikupljanje i odlaganje nusproizvoda i dobijenih proizvoda
- Posebna pravila o prikupljanju i odlaganju nusproizvoda i dobijenih proizvoda
- Prikupljanje, transport i sljedivost nusproizvoda i dobijenih proizvoda

Uredba EK, br. 1069/2009, u članu 17. ukazuje na obaveznu primjenu odredaba Uredbi Evropske komisije br. 999/2001, kojima se uspostavljaju pravila za sprječavanje, kontrolu i iskorjenjivanje određenih transmisivnih spongioformnih encefalopatija i primjenu odredaba Direktive Evropske komisije, br. 2008/98 o otpadu.

IV OBAVEZE I ODGOVORNOSTI OPERATERA NUSPROIZVODIMA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

3. Obaveze i odgovornosti operatera nusproizvodima životinjskog porijekla

3.1 U sistemu nusproizvoda jasno moraju biti definisane uloge i obaveze svih zainteresovanih strana.

- *Operater* jeste fizičko ili pravno lice koje ima stvarnu kontrolu nad nusproizvodima životinjskog porijekla ili dobijenim proizvodom, uključujući prijevoznike, trgovce i korisnike.
- Operater mora biti registrovan ili odobren u registru koji vodi nadležni organ.

3.2 Aktivnosti koje spadaju pod odgovornost operatera nusproizvodima životinjskog porijekla, u odnosu na vrstu djelatnosti su sljedeće:

Hrana za životinje

- Proizvodnja hrane za životinje
- Proizvodnja hrane za kućne ljubimce
- Prerada materijala kategorije 3
- Korisnici nusproizvoda za svrhe posebne ishrane

Organska đubriva i oplemenjivači zemljišta

- Proizvodnja komposta
- Proizvodnja biogasa

Prerada, uništavanje i proizvodnje energije

- Prerada nusproizvoda
- Spaljivanje ili koinsineracija/kospaljivanje
- Deponije
- Sagorjevanje
- Proizvodnja biodizela
- Proizvodnja drugih obnovljivih goriva

Istraživačke, obrazovne, dijagnostičke, medicinske i kozmetičke svrhe

- Istraživački instituti
- Škole, univerziteti
- Bolnice, laboratorije
- Farmaceutska industrija
- Proizvođači medicinskih sredstava, laboratorijskih reagensa
- Kozmetička industrija

Druge tehničke svrhe

- Prerada kože, objekti za štavljenje kože, perja, krzna, dlake
- Izrada lovačkih trofeja, objekti za prepariranje
- Prerada životinjskih masti

Objekti za nusproizvode u svim lancima

- Međuobjekti
- Skladištenje dobijenih proizvoda
- Prevoznici nusproizvoda i dobijenih proizvoda
- Trgovci nusproizvodima i dobijenim proizvodima

3.3 Odgovornost i postupci nadležnih organa u inspekcijskom nadzoru nad rukovanjem nusproizvodima životinjskog porijekla

Nadležno tijelo za sprovođenje zakonodavnog okvira iz oblasti nusproizvoda na nacionalnom nivou je Ured/Kancelarija za veterinarstvo (UZV) BiH pod Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH. Ovlaštena tijela za sprovođenje zakonodavstva na nivou entiteta i Brčko distrikta su odgovarajuća ministarstva poljoprivrede – veterinarski sektori entiteta i Brčko distrikta, određeni entitetskim zakonima – Zakon o veterinarstvu Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH 46/00), Zakon o veterinarskoj medicini Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske 42/08, 6/12) i Zakon o veterinarstvu Bosne i Hercegovine za Brčko distrikt (Službeni glasnik BiH 34/02) te veterinarske inspekcije na nivou entiteta koje su određene Zakonom o inspekciji u Federaciji BiH (Službene novine FBiH 69/05), Zakonom o inspekciji u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske 74/10) i Zakonom o inspekcijama Brčko distrikta (Službeni glasnik Brčko distrikta 24/08 i 25/08). U Federaciji BiH postoji podijeljena odgovornost između federalnih i kantonalnih tijela.

Nadležna veterinarska tijela entiteta, kantona u Federaciji i Brčko distrikta izdaju odobrenja pogona/objekata za proizvodnju, preradu, skladištenje i odlaganje nusproizvoda.

Ured/Kancelarija za veterinarstvo je zadužen da održava Centralni registar objekata.

Za sprovođenje postupka registracije, odobravanja, kontrole objekata za odlaganje nusproizvoda, prevoznika nusproizvoda, kao i za kontrolu i nadzor nad odlaganjem nusproizvoda, nadležna su veterinarska tijela entiteta/veterinarska inspekcija, u sljedećim djelatnostima:

- prerada nusproizvoda životinjskog porijekla putem sterilizacije pod pritiskom koristeći odobrene metode ili odobrene alternativne metode,
- odlaganje ili spaljivanje nusproizvoda životinjskog porijekla i njihovih proizvoda,
- odlaganje ili ponovo korišćenje nusproizvoda životinjskog porijekla i njihovih proizvoda kao otpad putem kospaljivanja,
- korištenje nusproizvoda životinjskog porijekla i njihovih proizvoda kao goriva,
- proizvodnja hranu za kućne ljubimce, proizvodi organska đubriva i poboljšivače tla,
- prerada nusproizvoda životinjskog porijekla i/ili njihovih proizvoda u biogas ili kompost,
- rukovanje nusproizvodima životinjskog porijekla nakon sakupljanja, kao što su razvrstavanje, sječenje, hlađenje, zamrzavanje, soljenje, skidanje kože ili uknjanje specifičnog rizičnog materijala,
- sakupljanje i skladištenje nusproizvoda životinjskog porijekla.

Veterinarski inspektori imaju pravo da nalažu otklanjanje nepravilnosti u primjeni ovog zakona i rokove, zabranjuju stavljanje u promet nusproizvoda i njihovih proizvoda koji nisu namijenjeni ishrani ljudi, predlažu ukidanje rješenja o odobrenju, novčane kazne.

V KATEGORIJE NUSPROIZVODA ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

Nusproizvodi životinjskog porijekla se svrstavaju u određene kategorije na osnovu stepena rizika po javno zdravlje i zdravlje životinja:

- Kategorija 1 - Visok stepen rizika
- Kategorija 2 - Srednji stepen rizika
- Kategorija 3 - Nizak stepen rizika

U materijal kategorije 1 spadaju:

- Životinje zaražene TSE (prenosiva spongiformna encefalopatija, npr. „bolest ludih krava“);
- SRM (specifični rizični materijal) - čitava tjela životinja koja sadrže SRM u momentu odlaganja;
- Proizvodi dobijeni od životinja na kojima su vršeni nezakoniti tretmani, npr. hormonski tretmani;
- Kućni ljubimci, životinje iz zooloških vrtova, životinje iz cirkusa.

U materijal kategorije 2 spadaju:

- Životinje koje nisu uginule zato što su zaklane ili ubijene zbog ishrane ljudi, osim preživara;
- Životinje ubijene zbog iskorjenjivanja bolesti;
- Đubrivo, nemineralizovani guano i sadržaj digestivnog trakta;
- Nusproizvodi koji ne pripadaju niti kategoriji 1, niti kategoriji 2.

U materijal kategorije 3 spadaju:

- Životinjski proizvodi koji su pogodni za ishranu ljudi, ali nisu namijenjeni za ishranu ljudi iz komercijalnih razloga („prema izboru“);
- Krv, posteljica, vuna, perje, dlake, rogovi, isječci kopita i sirovo mlijeko koje potiče od živih životinja koje nisu pokazivale nikakve znakove bolesti koja se može prenijeti na ljude ili životinje;
- Sljedeći proizvodi životinjskog porijekla koji potiču od životinja zaklanih u klanici i proglašeni pogodnim za ishranu ljudi prilikom ante mortem pregleda: proizvodi proglašeni nepogodnim za ishranu ljudi, koji nisu pokazivali znakove bolesti prenosivih na ljude ili životinje, perje i glava živine, svinjske čekinje, krv, koža, rogovi i stopala, životinja, za koje postoji obaveza laboratorijskog ispitivanja na prisustvo TSE, i preživara koji su laboratorijski ispitani na prisustvo TSE i rezultat laboratorijskog ispitivanja je bio negativan.

Važno: samo materijal kategorije 3 može da se koristi za ishranu životinja.

VI SAKUPLJANJE, IDENTIFIKACIJA I TRANSPORT

Nusproizvodi moraju biti prikupljeni, identifikovani i uklonjeni bez nepotrebnog odlaganja, kako bi se spriječilo nastajanje rizika po javno i veterinarsko zdravlje.

Operater mora da osigura da se nusproizvodi i dobijeni proizvodi identifikuju na odgovarajući način, razdvoje tokom sakupljanja, skladištenja i transporta i obilježavaju tokom transporta i skladištenja putem oznake, koja je postavljena na pakovanje, kontejner ili vozilo i na kojoj je naznačena kategorija nusproizvoda.

Označavanje u skladu s propisima

Kategorija 1

Tekst na pakovanju, kontejnerima ili vozilima koja sadrže materijal kategorije 1 „Kategorija 1“ i „Samo za uništenje“, u crnoj boji.

Kategorija 2

Tekst na pakovanju, kontejnerima ili vozilima koja sadrže materijal kategorije 2 „Kategorija 2“ i „nije za ishranu životinja“ ili stajnjak: „materijal 2. kategorije“ i „stajnjak“ „Kategorija 2“ i „za ishranu...“, žutoj boji.

Kategorija 3

Tekst na pakovanju, kontejnerima ili vozilima koja sadrže materijal kategorije 3 „Kategorija 3“ i „Nije za ishranu ljudi“. Za želatin kategorije 3 - „želatin pogodan za ishranu životinja“. Za sirovu hranu za kućne ljubimce - „samo kao hrana za kućne ljubimce“, u zelenoj boji.

Primjeri oznaka u odnosu na kategoriju nusproizvoda:

Kategorija 1: Samo za uništenje

Kategorija 2: Nije za ishranu životinja; stajnjak

Kategorija 3: Nije za ishranu ljudi

Sakupljanje i transport

Nusproizvodi i dobijeni proizvodi sakupljaju se i transportuju pod uslovima koji sprječavaju rizik od unakrsne kontaminacije i rizik od širenja zaraznih bolesti.

Nusproizvodi se sakupljaju i transportuju u zapečaćenom, novom pakovanju ili pokrivenim nepropusnim kontejnerima ili vozilima. Ambalaža u kojoj se nalazio nusproizvod mora se uništiti spaljivanjem ili na drugi način u skladu s propisima iz oblasti zaštite okoliša.

Vozila, kontejneri za višekratnu upotrebu i oprema moraju da budu čisti i suhi prije upotrebe, da se čiste, peru i dezinfikuju nakon svake upotrebe u mjeri koja sprječava unakrsnu kontaminaciju, da budu predviđeni za određene nusproizvode, osim u slučaju da se čiste i dezinfikuju između različitih upotreba na način kojim se sprječava unakrsna kontaminacija.

Transportna vozila za prevoz nusproizvoda moraju biti upisana registar prevoznika koje vodi nadležno tijelo.

Sljedivost

Operateri moraju da osiguraju da je moguća sljedivost nusproizvoda i dobijenih proizvoda u svim fazama proizvodnje, upotrebe i odlaganja. Sljedivost je moguće osigurati upotrebom sljedećih dokumenata:

1. *Komercijalni dokumenti*: tokom transporta, nusproizvodi moraju biti praćeni komercijalnim dokumentom (ili potvrdom o zdravstvenom stanju, tj. bezbjednosti)
2. *Evidencija*: pošiljalac, prevoznik i primalac nusproizvoda vode evidenciju o pošiljkama i pratećim komercijalnim dokumentima.

Komercijalni dokument se izrađuje u 3 primjerka (1 original i 2 kopije) za pošiljaoca, prevoznika i primaoca. Original dokumenta mora da prati pošiljku, dok prevoznik i pošiljalac zadržavaju kopiju, a primalac zadržava original.

Komercijalni dokument mora da sadrži sljedeće: datum otpremanja materijala, opis materijala, identifikaciju kategorije, za materijal kategorije 3 i dobijene proizvode koji će se koristiti kao hrana za životinje, vrsta životinja, broj ušne markice, ukoliko je potrebno, količina materijala (težina, zapremina ili broj pakovanja), mjesto nastanka materijala (broj odobrenja ili registarski broj), ime i

adresa prevoznika, ime i adresa primaoca (broj odobrenja ili registarski broj), vrsta prerade i, ako je potrebno, potpis odgovorne osobe.

Komercijalni dokumenti i evidencija moraju se čuvati najmanje 2 godine.

Pošiljalac, prevoznik i primalac nusproizvoda ili dobijenog proizvoda/DP moraju da vode sljedeću evidenciju: Opis materijala, uključujući sljedeće: Identifikaciju kategorije - Za materijal kategorije 3 i druge proizvode koji će se koristiti kao hrana za životinje, vrsta životinja, broj ušne markice, ukoliko je potrebno, količina materijala (težina, zapremina ili broj pakovanja).

Pošiljaoci nusproizvoda ili dobivenog proizvoda moraju da vode sljedeću evidenciju: datum otpremanja materijala, ime i adresa prevoznika i primaoca i ako je potrebno njihov broj odobrenja ili registarski broj.

*Podaci o **isporuci** nusproizvoda životinjskog porijekla i dobijenih proizvoda vode se na obrascu 1 i 1a iz Priloga 1 ovih smjernica.*

Prevoznici nusproizvoda ili dobivenog proizvoda moraju da vode sljedeću evidenciju:

- Datum otpremanja materijala
- Mjesto nastanka materijala, odakle je materijal otpremljen
- Ime i adresa primaoca i ako je potrebno njegov broj odobrenja ili registarski broj.

*Podaci o **prevozu** nusproizvoda životinjskog porijekla i dobijenih proizvoda vode se na obrascu 2 i 2a iz Priloga 1 ovog smjernica.*

Primaoci nusproizvoda ili dobivenog proizvoda moraju da vode sljedeću evidenciju:

- Datum prijema materijala
- Mjesto nastanka materijala, odakle je materijal otpremljen
- Ime i adresa prevoznika

*Podaci o **primaocu** nusproizvoda životinjskog porijekla i dobijenih proizvoda vode se na obrascu 3 i 3a iz Priloga 1 ovih smjernica.*

Evidencija - odstupanja:

Umjesto evidencije moguće je čuvati kopiju originala komercijalnog dokumenta kao evidenciju ako:

- Primalac čuva datum prijema materijala
- Pošiljalac čuva naziv i adresu prevoznika i primaoca i, ako je potrebno, njihov broj odobrenja ili registarski broj
- Prevoznik čuva informacije o mjestu nastanka materijala, odakle je materijal otpremljen

Drugi posebni zahtjevi po pitanju evidencije, npr:

- Svrhe posebne ishrane
- Ako se vrši ishrana krznašica
- Organska đubriva i poboljšivači zemljišta
- Hrana za životinje koja potiče od vodenih životinja
- Spaljivanje i zakopavanje nusproizvoda

Primjer: temperatura od 130 do 137°C

- 4) Praćenje CCP - posmatranje ili mjerenje na svakoj CCP kako bi se osigurala usaglašenost s određenim kritičnim granicama

Primer: bilježenje temperature svakih pola sata, provjera pritiska svakih sat vremena

- 5) Korektivne aktivnosti - mjere koje se preduzimaju u slučaju kada praćenje ukazuje da CCP nije pod kontrolom

Primjer: ako se ustanovi da nije postignuta odgovarajuća temperatura, vrši se ponovna termička obrada sirovine, ponovna kalibracija opreme ili popravak uređaja.

- 6) Verifikacija - primjena procedura, testova ili drugih vrsta evaluacije da bi se odredila usaglašenost sa HACCP planom – sprovodi se redovno

Primjer: validacija veličine čestica – mjeri se veličina okna sita, tokom određenog perioda, koliko često se provjerava i kako se vrši reparacija procjepa.

- 7) Dokumentacija i evidencija - Dokazuju efektivnu primjenu principa 1 do 6.

Primjer: svaka aktivnost mora biti zabilježena i vođena na propisan način.

Pored principa neophodno je razviti i HACCP procedure koje dopunjuju ili zamjenjuju zahtjeve u vezi sa samokontrolom i omogućavaju da HACCP plan bude bolje fokusiran i kompaktan.

Primjer: procedure za održavanje infrastrukture i opreme, kalibracija mjernih instrumenata, higijena u objektu i van objekta i kontrola štetočina.

VII METODE PRERADE

Metode prerade nusproizvoda mogu biti:

- 1) standardne metode prerade
- 2) alterativne metode prerade

Nisu sve metode prerade dozvoljene za preradu materijala kategorije 1 i 2.

Standardne metode prerade 1-7

Standardne metode prerade 1-5 mogu se koristiti za materijal kategorije 1 i 2 (u tabeli u produžetku označeno podebljanim i podvučenim brojkama).

Metod	Veličina čestice	Vreme	Temperatura	Pritisak	Sistem
<u>1</u>	<50 mm	20 min	> 133°C	≥ 3 bara	U šaržama ili neprekidan
<u>2</u>	<150 mm	125 min 120 min 50 min	> 100°C > 110°C > 120°C	-	U šaržama
<u>3</u>	< 30 mm	95 min 55 min 13 min	> 100°C > 110°C > 120°C	-	U šaržama ili neprekidan
<u>4</u>	< 30 mm, u posudi sa dodatom masti	16 min 13 min 8 min 3 min	> 100°C > 110°C > 120°C > 130°C	-	U šaržama ili neprekidan
<u>5</u>	< 20 mm, zagrevati dok ne koaguliraju a potom cediti da bi se odstranila voda i mast, potom zagrevati belančevinasti materijal	120 min 60 min	> 80°C > 100°C	-	U šaržama ili neprekidan
6	< 50 mm < 30 mm Mešanje sa mravljom kiselinom kako bi se pH smanjio i održavao na ≤4,0 potom skladištiti 24 h pre termičke obrade	60 min 60 min	> 90°C > 70°C	-	
7	Bilo koji metod prerade odobren od strane nadležnog organa, gde je subjekat dokazao sledeće: - Identifikacija relevantnih opasnosti povezanih sa ulaznim materijalom - Mogućnost da se tim metodom smanje te opasnosti na nivo koji ne predstavlja značajan rizik - Dnevno uzorkovanje gotovog proizvoda u periodu od 30 dana – mikrobiološki kriterijumi				

Metoda prerade 6 se može koristiti za nusproizvode kategorije 3 koji potiču samo od životinja akvakulture.

Metoda prerade 7

Metoda prerade 7 može se koristiti samo ako je odobrena od strane nadležnog organa, pod uslovom da je operater obezbijedio:

1. identifikaciju opasnosti povezanih sa ulaznim materijalom s obzirom na njegovo porijeklo i moguće rizike, u odnosu na zdravstveni status životinja u području gdje će se primjenjivati metoda;
2. mogućnosti da se metodom prerade smanje te opasnosti na nivo koji ne predstavlja značajnije rizike za javno zdravlje i zdravlje životinja;
3. svakodnevno uzorkovanje gotovoga proizvoda tokom 30 proizvodnih dana u skladu s mikrobiološkim kriterijumima:

3.1 uzorci materijala uzeti neposredno nakon obrade:

- Odsutvo *Clostridium perfringens* u 1 g proizvoda

3.2 uzorci materijala uzeti tijekom skladištenja ili prilikom iznošenja iz skladišta:

- *Salmonella*: odsutnost u 25 g: n = 5, c = 0, m = 0, M = 0
- *Enterobacteriaceae*: n = 5, c = 2; m = 10; M = 300 u 1 g

gdje je:

n = broj uzoraka koje treba pretražiti;

